ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA
VOL. XIX, 11 SECTIO G 1972

Instytut Historii i Teorii Państwa i Prawa UMCS
Zakład Teorii Państwa i Prawa

Marek ŻMIGRODZKI

Partie polityczne a państwo

Политические партии и государство

Les partis politiques et l'État

Od początku istnienia państwa władza była i jest jego centralnym i najważniejszym elementem składowym.[1] Ewolucja instytucji państwa i narastanie bogactwa form życia społecznego powodowały w efekcie tworzenie się coraz to nowych różnego rodzaju organizacji społecznych, które stawiały sobie najczęściej za cel bądź to zdobycie władzy państwowej, bądź też oddziaływanie na nią. Zjawisko władzy bowiem odgrywa istotną rolę prawie we wszystkich sferach stosunków społecznych. Nie występując ściśle w określonym zakresie, przenika całe życie społeczne ludzi, jest więc zjawiskiem społecznym *par excellence*.[2] Tak więc mechanizm sprawowania władzy w państwie współczesnym jest złożonym układem wzajemnych oddziaływań, stosunków, działań między obywatelami, partiami, grupami interesów i grupami nacisku, instytucjami politycznymi oraz różnymi siłami zorganizowanymi i nie zorganizowanymi, działającymi w społeczeństwie.[3] Stąd też teoretyczną wartość pojęcia władzy dla analizy stosunków politycznych można widzieć w tym, co wynika z ducha współczesnej *science politique* — jako dyscypliny granicznej, dążącej do wielostronnego wyjaśnienia zjawisk politycznych — że właśnie zja-

[1] Por. J. Szczepański: *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 369.

[2] Por. H. Groszyk: *Francuska koncepcja nauki politycznej*, Warszawa 1968, s. 122.

[3] Por. Szczepański: *op. cit.*, s. 372. Zagadnienia władzy, panowania politycznego i ideologicznego (w tym teorię panowania klasowego, panowania i mechanizmów rządzenia) w aspekcie socjologicznym podejmuje też W. Wesołowski: *Klasy, warstwy i władza* Warszawa 1966, ss. 29—49, 49—71, J. J. Wiatr: *Społeczeństwo*, Warszawa 1968, ss. 277—284.

wisko władzy, przenikające wszystkie sfery działalności praktycznej i teoretycznej, jeśli staje się przedmiotem badania, daje możność najbardziej wszechstronnego i realnego wyjaśnienia zjawisk politycznych.[4] Aparat władzy państwowej w społeczeństwach współczesnych zarówno kapitalistycznych, jak i socjalistycznych, ma swoją stronę polityczną oraz stronę techniczną, opiera się jednak w zasadzie w każdym przypadku na działalności określonego systemu partyjnego.[5]

Aby zrozumieć treść funkcji partii politycznych [6] i ocenić należycie rolę oraz skutki działalności partii w poszczególnych ustrojach państwowych, należy badać je nie jako izolowaną grupę w oderwaniu od innych partii i warunków, wśród których działa, ale na tle całokształtu ustroju i systemu partii politycznych. Dopiero studium rezultatów wynikających ze współistnienia i współdziałania stronnictw, z ich walki o władzę i z

---

[4] G r o s z y k: *op. cit.*, s. 125. Zjawisko władzy politycznej uwypukla nierozerwalnie łączność trzech centralnych pojęć: władzy, państwa i polityki. Współcześnie zaś żadne z tych pojęć nie uzyska pełnego obrazu, jeśli będzie rozpatrywane bez analizy funkcji partii politycznych. Podkreślając, że problematyka władzy stoi w centrum całego życia społecznego, W. W e s o ł o w s k i i J. J. W i a t r podejmują kwestię polityki zwłaszcza w warunkach społeczeństwa socjalistycznego i eksponują ją jako płaszczyznę integracji społecznej, określającą w przeważającej mierze charakter i przebieg procesów społecznych również w innych „niepolitycznych" dziedzinach życia społecznego. Aspekt polityczny staje się przeto aspektem nieodzownym. Żadne bowiem teoretyczne objaśnienie społeczeństwa nie będzie pełne i przekonujące, jeśli w jego centrum nie pojawi się analiza systemu politycznego. Por. *Kształtowanie się instytucji politycznych Polski Ludowej*, „Studia Socjologiczne" 1965 nr 3 (18), s. 179.

[5] Podobnie S z c z e p a ń s k i: *op. cit.*, s. 370, oraz Z. M i k o ł a j c z y k i E. P a t r y n: *Struktura i funkcje partii chłopskiej na przykładzie ZSL, LSW*, Warszawa 1968, s. 30.

[6] W języku polskim na oznaczenie partii politycznej używana jest także nazwa stronnictwo, dlatego też terminy te będę stosował wymiennie. Określenia „partia polityczna" lub „stronnictwo" mają charakter ogólny i generalnie są stosowane. Praktyka polityczna jednakże wykształciła cały szereg nazw oznaczających partię polityczną, które można by określić jednostkowymi ze względu na fakt przyjmowania ich przez poszczególne partie w swej nazwie, jak np. asocjacja, liga. Podobnie przedstawia się sytuacja odnośnie tej kwestii na kontynencie Ameryki Północnej, a zwłaszcza Ameryki Południowej. W tych częściach świata określeniem ogólnym oznaczającym partię polityczną jest termin „ruch" lub „organizacja". Występuje tu też dużo nazw jednostkowych, zresztą niektóre z nich można spotkać również w innych regionach świata, a mianowicie: ruch, związek, front, unia, falanga, sojusz, zgrupowanie, federacja, akcja, koalicja, kongres, siła zgromadzenie, stowarzyszenie, centrala, grupa, krucjata. Częściej spotykane nazwy jednostkowe w Azji to: liga, komitet, blok, bractwo, zjednoczenie, wspólnota. Można też spotkać w świecie partie polityczne, których nazwa nie zawiera jakiejkolwiek nazwy ogólnej czy też jednostkowej, jak np. w USA: Amerykanie na rzecz Akcji Demokratycznej, lub też w Izraelu: Ten Świat, Wielki Izrael, Lista Państwowa, Młody Izrael itp.

wykonywania przez nią rządów czy też z istnienia i działania jednej tylko partii, wydobywa należycie wartość stronnictw dla ustroju państwowego i pozwala na obiektywną ocenę ich roli w mechanizmie państwa.[7] Nic więc dziwnego, że partie polityczne we współczesnym państwie stały się centralnym podmiotem polityki i jednym z głównych przedmiotów zainteresowań nauk politycznych i nauki o współczesnym państwie. Właśnie z szeregów partii, a w szczególności spośród ich kierownictwa, rekrutowany jest aparat kierowniczy współczesnego państwa.[8]

Partie polityczne są strukturą społeczną powstałą i ewoluującą jako produkt społeczeństwa kapitalistycznego. Dopiero bowiem w tym ustroju aktywny udział w życiu politycznym i społecznym stał się dostępny dla szerszych kręgów ludności.[9] Jednakże specyfika relacji państwo a partie polityczne w państwach o ustroju kapitalistycznym, w państwach Trzeciego Świata i w krajach socjalistycznych jest tak wielka, że powoduje niemożliwość konstruowania trafnych i zasadnych uogólnień w tej materii, właściwych jednocześnie dla wszystkich razem powyższych systemów politycznych, powoduje więc konieczność odrębnego ich omówienia. Mając to na względzie, koncentruję swe rozważania kolejno na relacji państwo — partie polityczne w ustroju kapitalistycznym, następnie w krajach Trzeciego Świata, wreszcie w krajach o ustroju socjalistycznym.

Wraz z rozwojem życia politycznego w ustroju kapitalistycznym następuje wzrost roli różnych stowarzyszeń i organizacji. Pojawienie się nowych klas społecznych rodzi nowe antagonizmy. Klasy panujące dążą do utworzenia organizacji stojących w obronie ich panowania ekonomicznego i politycznego. Czynią to za pośrednictwem swych organizacji politycznych, wśród których coraz większą rolę zaczynają odgrywać ugrupowania o szczególnym charakterze, zwane właśnie partiami politycznymi.[10] Partie

---

[7] Zob. na ten temat Z. Wachlowski: *Stronnictwa polityczne w państwie współczesnym*, Warszawa—Kraków 1939, ss. 7—8.

[8] Zob. Sz. Chodak: *Pojęcie partii politycznej a ewolucja struktury politycznej kapitalizmu*, „Studia Filozoficzne" 1957, nr 3, s. 153.

[9] Zob. na ten temat A. Łopatka: *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1968. ss. 100, 101 oraz M. Duverger: *Les partis politiques*, Paris 1958, s. 466: „Historycznie rzecz ujmując, partie powstają wtedy, gdy masy ludowe zaczęły realnie wchodzić w życie polityczne: stworzyły one niezbędne ramy, które pozwoliły im wyłonić spośród siebie ich własne elity."

[10] Por. W. Skrzydło: *Z problematyki genezy i istoty partii politycznych*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio G, vol. V (1958), Lublin 1959, ss. 33—34. Przy czym pod pojęciem partii politycznej rozumiem zgodnie z poglądem W. Skrzydły, powszechnie przyjętym w literaturze polskiej: „[...] organizację polityczną złożoną z osób dobrowolnie zrzeszonych, stanowiących najbardziej aktywną część klasy społecznej, uznających wspólne zasady polityczne wyrażone w programie stanowiącym podstawę jej działania zmierzającego do zdobycia władzy w państwie i uzyskania tą drogą możliwości realizacji swych dążeń." *Ibid.*, s. 44.

polityczne są więc sposobem realizacji walki o cele i zadania polityczne, w pierwszym rzędzie o powiernictwo sprawowania władzy politycznej.[11] Istnienie partii politycznych w systemie kapitalistycznym jest wyrazem rozczłonkowania społeczeństwa burżuazyjnego na wzajemnie zwalczające się klasy, warstwy, grupy ekonomiczne itp. ugrupowania społeczne. Poszczególne partie polityczne są politycznym przedstawicielstwem tych ośrodków siły, klas, warstw, grup. Współczesne partie polityczne są więc produktem skomplikowanej ewolucji związanej z ogólnym rozwojem stosunków społeczno-politycznych i ekonomicznych kapitalizmu i powstawaniem współczesnych form kierownictwa organizacji politycznej państw kapitalistycznych, a przejawiającej się w przejmowaniu coraz większego zakresu nowych funkcji społecznych, politycznych i państwowo-administracyjnych.[12] Całokształt tych wszystkich czynników przesądził o stałym wzroście roli partii politycznych w stosunku do państwa. I choć najwyższą rangę pod tym względem partie polityczne zdobyły sobie w ustroju socjalistycznym, to i funkcjonowanie nowoczesnych państw o ustroju kapitalistycznym byłoby bez nich nie do pomyślenia.[13] Instytucja partii politycznych mocno zakorzeniła się we współczesnych społeczeństwach. W literaturze burżuazyjnej ich istnienie uważa się za kamień węgielny demo-

[11] Moment ten podkreśla również W. Skrzydło (*ibid.*, s. 75), stwierdzając, że powstanie partii politycznych „[...] jest wynikiem dążenia do realizacji, w drodze zdobycia władzy państwowej, określonego programu społeczno-politycznego, wyrażającego interes i dążenia określonej klasy społecznej."

[12] Por. Sz. Chodak: *Systemy partyjne Europy Zachodniej, Pochodzenie, ewolucja, funkcje społeczne*, „Studia Socjologiczno-Polityczne" 1961, nr 9, s. 14; jak również: *Pojęcie partii politycznej...*, s. 180.

[13] Stwierdza to *implicite* Duverger: *op. cit.*, ss. 286 i 466; G. Burdeau: *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris 1959; Lenk/Neumann: Wstęp do *Theorie und Soziologie der politischen Parteien*, Luchterhand 1968, s. XVII, oraz *explicite* J. J. Wiatr: *Społeczeństwo*, Warszawa 1968, s. 323: „Partie jednak rozwinęły się i dziś stanowią niezwykle ważną część składową każdego nowoczesnego systemu politycznego. Ich znaczenie polega na tym, że stanowią one przede wszystkim polityczny wyraz integracji w łonie klasy, że są one podstawowym środkiem realizowania przez klasę swych interesów"; a także Wachlowski: *op. cit.*, s. 135: „Stronnictwa polityczne są właściwymi władcami państwa."; albo na s. 195: „Główną funkcją stronnictwa politycznego lub, mówiąc ściślej, stronnictw politycznych w państwie współczesnym jest dostarczanie mechanizmowi ustrojowemu siły popędowej. Funkcję tę pełnią stronnictwa we wszystkich ustrojach [...]"; lub też na s. 201: „Stronnictwo polityczne przedstawia czynnik, którego nie można poddać racjonalnym ograniczeniom, przedstawia czynnik polityki. Polityka jest elementem dynamicznym w państwie, decyduje o ruchu i kierunku ruchu maszyny państwowej. Środkiem, przez jaki polityka znajduje swój konkretny i zewnętrzny wyraz w ustroju państwowym, jest wciąż jeszcze stronnictwo polityczne." Również Łopatka: *op. cit.*, s. 101: „Bez partii politycznych nie może się obyć ustrój burżuazyjny ani socjalistyczny"; oraz Sz. Chodak: *Partie polityczne w świetle prawa państwowego*, „Studia Socjologiczno- Polityczne" 1959, nr 3, s. 95.

kracji. Twierdzi się na przykład, że partie stanowią środek służący rozpowszechnianiu i obronie idei i opinii jednostek, stanowią instrument umożliwiający klasom prowadzenie walki i zdobycie wpływu na zbiorowość, na władzę państwową.[14]

Partie polityczne od ich powstania do dziś przeszły znaczną ewolucję. Uległy zmianie zasady ich wewnętrznej organizacji, zmieniła się ich rola w życiu politycznym pozczególnych państw, nastąpiło znaczne zróżnicowanie ich charakteru i ich związków z aparatem państwowym. Spełniają one różnorodne zadania, których nikt inny nie jest w stanie wypełnić. Partie występują jako siła napędowa i motor działania zarówno społeczeństwa, jak i państwa. Stronnictwa są motorem działania społeczeństwa, gdyż stanowią mechanizm kształtowania opiniii publicznej (mając dla tego celu niezbędne zespoły specjalistów, konieczne środki materialne i wpływy) wciągają masy do podejmowania czynności niezbędnych dla społeczeństwa i państwa, pobudzają energię mas do realizacji określonych zadań, są ośrodkami opracowującymi strategię i taktykę klasy dotyczącą rozwoju społeczeństwa. Jednostka pozostająca w izolacji nie może uzyskać wpływu na proces powstawania woli państwowej. Może to uczynić tylko w ramach organizacji skupiającej jednostki o zasadniczej zgodności interesów politycznych i klasowych wyrażonych w programie partii. Pomiędzy jednostkę a państwo wchodzi więc partia polityczna jako zorganizowany reprezentant interesów określonej grupy lub klasy społecznej, stanowiąc niezastąpiony łącznik między wyborcą i strukturą państwową. Niezbędną rolę partii w mechanizmie władzy współczesnego państwa dostrzega się zarówno w literaturze burżuazyjnej jak i socjalistycznej.[15] Partie wiążą więc państwo ze społeczeństwem. Ich działalność wytwarza autorytet społeczny, wspierający skuteczność działania państwa lub korygujący to działanie. W dziedzinie życia politycznego stanowią mechanizmy społecznej integracji poprzez wprowadzenie interesów grup społecznych czy społeczności lokalnych, a nawet jednostek na arenę ogólnopaństwową.[16] Toteż większość badań wyborczych w krajach kapitalistycznych potwierdza stałe związanie większości wyborców z określoną partią. Jest to kwestia powiązania dość wielostronnego, nazywanego coraz powszechniej identyfikacją z partią.[17] Identyfikacja oznacza, iż wyborca czuje się

[14] Zob. H. Kelsen: *O istocie i wartości demokracji*, Warszawa 1937, s. 27.

[15] Por. W. Weber: *Spannungen und Kraefte in westdeutschen Verfassungssystem*, Stuttgart 1951, s. 20. Również A. Łopatka: *Organizacja społeczeństwa* socjalistycznego w Polsce, Warszawa—Poznań 1970, s. 66.

[16] Oczywiście inaczej i w różnym stopniu funkcje te wypełniają partie rządzące, a inaczej partie opozycyjne, czy to w stosunku do aktualnego rządu, czy w ogóle do danego ustroju.

[17] Szerzej na ten temat M. Sobolewski: *Zasady demokracji burżuazyjnej i ich zastosowanie*, Warszawa 1969, ss. 88, 89 i n.

np. socjaldemokratą, republikaninem, chrześcijańskim demokratą itp. W tym rozumieniu identyfikacja z partią wiąże się z wypróbowanym w świetle doświadczenia społecznego wyborcy przeświadczeniem, że jedna z partii jest lepiej przystosowana niż inne do realizacji interesu lub ideału, który wyborca uważa za ważny.

Partie polityczne nie tylko zapewniają stały związek i kontakt obywateli-członków klasy społecznej z państwem oraz kierowania społeczeństwem.[18] Są więc mechanizmami do wyłaniania elity rządzącej państwa. Przyszli członkowie tej elity w partiach politycznych zdobywają niezbędne rozeznanie w życiu politycznym, tu ujawniają swoje kwalifikacje do sprawowania funkcji kierowniczych.[19]

Partie polityczne są jednocześnie motorem działalności państwa, gdyż aktywność swą rozwijają w łonie organów państwowych, przede wszystkim w łonie organów przedstawicielskich, za pomocą których wywierają wpływ i uruchamiają inne organy.[20] Dają koncepcję porządku społecznego i politycznego w państwie wyrażoną i sformułowaną w swym programie politycznym, są zarazem wychowawcą, propagatorem popularyzującym swe cele wśród społeczeństwa, skupiającym masy do walki o ich realizację. Stąd też w miarę rozwoju życia społecznego mamy do czynienia z powstaniem państwa partyjnego, czyli systemu politycznego, którego ośrodek stanowią rządy i reprezentacje ludowe opierające się na partiach politycznych. Dlatego interesujące wydaje się określenie głoszące, że partie polityczne są „organami twórczymi dla wszystkich innych organów".[21] I w miarę, jak wzrastała rzeczywista rola partii politycznych w mechanizmie rządów — wzrastała świadomość roli partii politycznych dla mechanizmu rządów.[22] Również i parlament burżuazyjny nie byłby zdolny do działania bez partii politycznych.

Obserwacja życia politycznego państw współczesnych pozwala wyróżnić nie mniej istotną funkcję partii (którą tu jedynie sygnalizuję), po-

---

[18] W. Skrzydło: *Rola i funkcja społeczna stronnictw w ustroju politycznym PRL* (maszynopis), Lublin 1958, s. 120.

[19] Por. Łopatka: *Wstęp do prawoznawstwa*, s. 101. Tę ważną funkcję partii politycznych podkreślają również inni autorzy, jak Duverger: *op. cit.*, s. 466: „Najgłębsze znaczenie partii politycznych polega na kreowaniu nowych elit, które przywracają pojęciu reprezentacji jego właściwy sens, jedyny realny"; czy też Sz. Chodak, J. Banaszkiewicz i inni: *Systemy partyjne współczesnego kapitalizmu*, Warszawa 1962, s. 94.

[20] Zob. na ten temat Skrzydło: *Z problematyki genezy...*, ss. 35, 36, 42.

[21] G. Radbruch: *Handbuch des Deutschen Staatsreechts*, t. I, [b.m.] 1930, s. 288.

[22] Por. Zakrzewski: *W sprawie klasyfikacji systemów partyjnych*, „Studia Socjologiczno-Polityczne" 1961, nr 10, s. 45, oraz Szczepański: *op. cit.*, ss. 371—372.

legającą na kontroli władzy państwowej przez partie polityczne.[23] Całokształt wyżej wyróżnionych funkcji partii politycznych wpłynął na to, że proces polityczny stał się mniej żywiołowy i nieprzewidziany. Pomiędzy parlamentem a rządem powstały więzy organizacyjne. Skutki tego jednak są różne w zależności od tego, z jakim systemem partyjnym mamy do czynienia w danym ustroju.

Jednakże nie można partii politycznych sprowadzić do organizacji wyborczej, organizacji zabiegającej, aby jej kandydaci zostali wybrani na stanowiska publiczne, jakkolwiek organizacja wyborów, udział w nich, tworzenie programów wyborczych, wysuwanie kandydatów — to istotne cechy walki partyjnej. Udział partii politycznych w wyborach stanowi jedynie środek do celu, jakim jest ujęcie i sprawowanie władzy dla realizacji określonego programu.

Będąc organami walki, partie polityczne same mogą być terenem walki interesów grupowych — grup nacisku.[24] Bo zarówno grupy nacisku, jak i partie polityczne w ustroju kapitalistycznym stanowią owe „ciała pośredniczące" między jednostką a władzą polityczną.[25] Możliwość bezpośredniego wpływania na decyzje ogniw aparatu państwowego czyni z grup nacisku konkurenta partii. Nie jest to jednak zjawisko powszechne i partie polityczne utrzymują się jako niezbędne ogniwa integracji politycznej, jako niezbędny element struktury politycznej.

Wyrazem wzrastającej roli stronnictw w życiu politycznym na świecie jest coraz częstsze, choć wciąż dalekie od powszechności zjawisko dokumentowania działalności i istnienia partii politycznych w konstytucjach i innych aktach prawnych. Początkowo partie polityczne, a właściwie frakcje partyjne w parlamentach państw Europy Zachodniej i w Stanach Zjednoczonych powstawały żywiołowo. Istnienie frakcji partyjnych przez dłuższy czas nie znajdowało formalnego odbicia w ustawodawstwie. Negatywny stosunek ustawodawstwa do działalności partii politycznych był rezultatem wpływu teorii demokracji burżuazyjnej końca XVIII i początku XIX wieku, które były podstawą teoretyczno-normatywną konstytucji państw kapitalistycznych XIX stulecia. Pod wpływem teorii Rousseau, dotyczącej organizacji społeczeństwa i w pewnej mierze teorii państwa Hegla zwalczano w połowie XIV wieku istnienie partii politycznych. Zgodnie z tymi teoriami posłowie mieli reprezntować cały naród, a nie

---

[23] Szerzej na ten temat M. Sobolewski: *Rola systemów partyjnych w kontroli władzy państwowej*, „Zeszyty Naukowe UJ", Prace Prawnicze, z. 25, Kraków 1966, s. 275 i n.

[24] Szerzej na ten temat Ehrlich: *Grupy nacisku w strukturze politycznej kapitalizmu*, PWN, Warszawa 1967, ss. 73—75.

[25] Zob. Łopatka: *Wstęp...*, s. 102, jak również S. Ehrlich: *Władza i interesy*, PWN, Warszawa 1967, ss. 73—75.

interesy klas, grup społecznych czy poszczególnych regionów. Konstytuowanie się partii było naruszeniem takiej koncepcji demokracji. Partie polityczne znalazły też swych przeciwników na gruncie amerykańskim w osobach Washingtona, Madisona i innych twórców konstytucji amerykańskiej.[26] Według Washingtona, partie polityczne były pożytecznymi instytucjami w ustroju monarchistycznym, gdzie utworzyły możliwości przeciwdziałania despotyzmowi oraz były narzędziem krytyki poczynań władz. Natomiast w ustrojach demokratycznych, w których władza konstytuuje się w rezultacie wyborów ogólnonarodowych, partie polityczne byłyby najgorszym wrogiem demokracji, rozbijałyby bowiem ogólną wolę narodu i uniemożliwiłyby posłom reprezentowanie woli ogółu.[27] Madison wraz z innymi twórcami konstytucji amerykańskiej dążył do stworzenia organizacji władzy bez uczestnictwa w niej partii politycznych. Najbardziej rozwiniętą krytykę systmu partii politycznych przeprowadził Ostrogorski, podważając ich przydatność w ustroju politycznym.[28] Twierdzi on, że konsultowanie się narodu przy pomocy partii jest fałszem. Wysuwa też zarzuty przeciwko stronnictwom dotyczące skutków moralnych ich działalności, polegających na tym, iż jego zdaniem wprowadzają one wobec swych członków moralną tyranię poglądów politycznych, nie pozwalają im na posiadanie odrębnego zdania w sprawach politycznych, że życie partii jest szkołą niewolniczego poddaństwa, tchórzostwa, zmuszania członków do wyrzeczeń. Jednakże Ostrogski nie jest przeciwnikiem istnienia wszelkich ugrupowań politycznych i zrzeszeń obywateli. Przeciwnie, uważa, że wzrastająca złożoność życia i zjawisk współczesnych stwarza konieczność jednoczenia wysiłków jednostek. Realizacja tego natomiast może nastąpić jedynie poprzez współdziałanie obywateli w ramach odpowiedniej organizacji, ale organizacji, która służyć będzie nie umniejszaniu wartości człowieka, lecz wzrostowi jego sił, bez pochłaniania jego indywidualności.

Kolejny etap procesu regulacji prawnej faktu funkcjonowania stronnictw politycznych charakteryzował się wciąż jeszcze ignorowaniem ich istnienia. Przynależność do partii została potraktowana jako rzecz prywatna, ustawodawstwo zaś nie określało ani zakresu działalności, ani funkcji, ani pojęcia prawnego partii politycznych. Ustawy o wyborach, czy o procedurze kształtowania władzy były formułowane tak, jak gdyby partie nie istniały w ogóle. Toteż partie posługiwały się w praktyce nie tyle

---

[26] Szerzej o tym. A. Hertz: *Amerykańskie stronnictwo polityczne*, Paryż 1957.

[27] Inaczej Duverger: *op. cit.*, s. 467: „System partyjny nie zagraża demokracji [...], niebezpieczeństwo nie tkwi w samym istnieniu partii, lecz w naturze militarnej, religijnej i totalitarnej, które czasami one przejmują."

[28] M. Ostrogorski: *La democratie et l'organisation des partis politiques*, t. II, Poznań 1933, ss. 580—618 i inne.

środkami i metodami przewidzianymi przez prawo, ile przez nie wyraźnie nie zabronionymi. Rozwój organizacji życia politycznego w państwach kapitalistycznych powodował jednak wzrost roli systemów partyjnych. Przemożny wpływ partii politycznych na kształtowanie się decyzji politycznych, zwiększenie funkcji społecznych systemów partyjnych, powodowały w konsekwencji coraz to częstsze przypadki określania prawnego działalności partii politycznych i ich formalnego uznania. W większości wypadków jest to jednak uznanie nie bezpośrednie, formalne, ale pośrednie.[29]

Partie polityczne mogą spełniać też inne funkcje (od tych, które spełniają w ustroju kapitalistycznym) albo też inne funkcje mogą być dla nich najistotniejsze. Wynika to ze specyfiki tych instytucji w różnych regionach świata będącej konsekwencją tradycji historycznych, kulturowych czy też niższej niż przeciętna stopy życiowej i poziomu powszechnej oświaty. Wyrazem takiej sytuacji są partie i systemy partyjne krajów Afryki i niektórych krajów Azji i Ameryki Południowej. Partie polityczne Afrykanów zaczęły powstawać jeszcze przed drugą wojną światową lub bezpośrednio po jej zakończeniu. Początkowo miały charakter elitarnych zrzeszeń intelektualistów. Partie masowe ludności afrykańskiej, aczkolwiek gdzieniegdzie powstawały wcześniej, rozpowszechniły się i osiągnęły pozycję dominującą dopiero w latach pięćdziesiątych. Odegrały one znaczną rolę w walce przeciwko systemowi kolonialnemu.[30] Najważniejszą jednakże funkcją społeczną spełnianą przez partie i systemy partyjne w krajach afrykańskich jest integracja i unifikacja narodowa. Partie musiały zastąpić brak innych więzów integracji narodowej, przede wszystkim zaś stworzyć ideologię niezbędną dla integracji. W wyniku tej integracyjno-mobilizacyjnej działalności partii nie tylko dokonano zjednoczenia całej ludności wokół celów i zadań partii, ale wywalczono niepodległość, stworzono państwa, a wraz z nimi szereg innych instytucji integrujących i unifikujących ludność w nowe formacje narodowe. Partie polityczne zrodziły różnego rodzaju instytucje integracji, a symbole i hasła partyjne stały się symbolami i hasami ogólnonarodowymi.[31] Można więc mówić niejako o „państwowotwórczej" funkcji partii politycznych w tej części świata.

---

[29] Przykłady bezpośredniego uznania i pośredniego uznania partii politycznych w państwach kapitalistycznych przedstawili: Chodak, Banaszkiewicz i inni: *op. cit.*, s. 28; Wachlowski: *op. cit.*, ss. 147—150; Chodak: *Systemy partyjne Europy Zachodniej...*, *passim*.

[30] Szerzej na ten temat Sz. Chodak: *Czarna Afryka zmienia się*, Warszawa 1968, s. 130 i n.

[31] Por. M. Sobolewski: *System przedstawicielski w krajach dawnej Francuskiej Afryki Zachodniej*, „Zagadnienia Państwa i Prawa Współczesnej Afryki" 1965, z. 1.

Wielu przywódców afrykańskich identyfikowało partie z narodem i dlatego dążyło do objęcia organizacją partyjną maksymalnie dużej części czy nawet całego społeczeństwa, traktując osiągnięcie tego celu jako element procesu narodotwórczego. Zrozumiałe, że takie zadania mogły być realizowane znacznie efektywniej przez system jednopartyjny niż wielopartyjny. Toteż dla większości partii politycznych omawianego regionu, a przy tym dla wszystkich partii dominujących w odpowiednich państwach, charakterystyczne jest dążenie do wyłączności, do systemu jednopartyjnego.[32] Również tradycja polityki afrykańskiej działa na rzecz jednopartyjności, przeciw zinstytucjonalizowaniu opozycji. Tradycyjny system polityczny w Afryce zbudowany był na zasadach totalnej integracji jednostek w jednolity system społeczny. Stąd istnienie opozycji jest zdaniem polityków afrykańskich nie tylko nie uzasadnione, ale i szkodliwe, grozi rozbiciem jedności państwa i rozpętaniem wewnętrznych walk między szczepami, podważając w opinii ludności słuszność polityki partii rządzącej i autorytet jej przywódców, osłabia wysiłek mas, konieczny dla wykonania trudnych zadań budownictwa, jest marnotrawieniem kadr, których liczba jest i tak zbyt mała na potrzeby państwa.

Szczególnego znaczenia w stosunku do państwa nabierają partie polityczne dopiero w ustroju socjalistycznym. Składa się na to całokształt czynników, które pozwalają sądzić, że rola stronnictw politycznych w państwie socjalistycznym będzie stale wzrastała, toteż one wraz z organizacjami społecznymi będą głównym ogniwem — jak się wydaje — przemian państwowości socjalistycznej w samorząd komunistyczny. Dlatego zagadnienia dotyczące partii politycznych mają istotne znaczenie dla problematyki badawczej mechanizmu państwa socjalistycznego, a tym samym kierunku i perspektyw jego rozwoju. Partie polityczne bowiem poprzez swe specyficzne funkcje nakreślają linię rozwoju państwowości socjalistycznej. Dotyczy to zarówno partii marksistowsko-leninowskiej[33] (która to przede wszystkim sprawuje kierowniczą rolę w stosunku do państwa) jak i partii sojuszniczych. Choć rzeczą niewątpliwą i godną podkreślenia jest fakt, że rola partii politycznych, a przede wszystkim partii marksistowsko-leninowskiej wzrasta zasadniczo po zdobyciu władzy

---

[32] Mimo tych tendencji jednopartyjność nie zlikwidowała wszystkich ośrodków władzy i wpływów politycznych poza partią. Pozostały one, choć ich znaczenie bywa różne i najczęściej niełatwe do wymierzenia. Są to ośrodki dwojakiego rodzaju: władzy tradycyjnej i nowoczesne quasi-grupy nacisku. Por. *loc. cit.*

[33] Używam tego terminu, a nie np. partia komunistyczna, albo robotnicza, podzielając pogląd W. Skrzydły (*Podstawowe zasady ustroju politycznego, Studia z zakresu konstytucjonalizmu socjalistycznego.* Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków 1969, s. 91), który przedkłada charakter, strukturę organizacyjną i program partii ponad jej nazwę, czyniąc określenie precyzyjnym i ścisłym, a tym samym naukowym.

państwowej przez lud pracujący, to i wzrost ten jest ewidentny również w okresach walki rewolucyjnej, walki mas o władzę polityczną. Moment ten podkreśla Lenin, upatrując w uświadamianiu i organizowaniu mas robotniczych dla walki rewolucyjnej podstawową funkcję partii proletariackiej. Jej zadanie polega na tym, by wnieść do żywiołowego ruchu robotniczego określone ideały socjalistyczne, powiązać go z przekonanami socjalistycznymi, które powinny stać na poziomie współczesnej nauki, powiązać go z systematyczną walką polityczną o demokrację jako środkiem do zrealizowania socjalizmu — słowem, stopić ten żywiołowy ruch w jedną nierozerwalną całość z działalnością rewolucyjnej partii.[34]

Po zdobyciu władzy przez lud partia staje się jeszcze bardziej konieczna i niezbędna, ponieważ zadania związane ze zbudowaniem socjalizmu, a następnie komunizmu są pod wieloma względami trudniejsze niż samo zdobycie władzy.[35] Klasa robotnicza więc wysuwa się na czoło jako siła posiadająca decydujący i kierowniczy wpływ na państwo socjalistyczne, a organizuje i praktycznie zabezpiecza ten wpływ jej awangarda, partia marksistowsko-leninowska. Ma ona do tego tytuł społeczny, polityczny i moralny o tyle, o ile wiernie wyraża interesy klasy robotniczej i całego ludu pracującego.[36] W tym też tkwi klasowy charakter partii, o którym przesądza w ostatecznym rezultacie jej ideologia i program polityczny.[37] Partie polityczne więc zyskują rację bytu w ustroju socjalistycznym tylko wtedy, gdy wyrażają i organizują istniejące w rozproszeniu siły społeczne mas pracujących, działają w określonym środowisku społecznym, mobilizując jego członków do wykonywania zadań wynikających z praw rozwoju społecznego. Rola partii marksistowsko-leninowskiej i stronnictw sojuszniczych sprowadza się do tego, aby organizować udział we władzy państwowej tych części ludu pracującego, które dana partia w szczególny sposób reprezentuje. Partia z jednej strony jest kierowniczym ogniwem państwa socjalistycznego, a więc tą społeczną strukturą organizacyjną, za której pośrednictwem ludzie pracy kierują swoim państwem. Z drugiej zaś, dopinguje społeczeństwo do realizacji zadań i polityki państwa, służy wciąganiu najszerszych rzesz

---

[34] W. I. Lenin: *Dzieła*, t. 24, s. 224; szerzej na ten temat również A. Łopatka: *Kierownicza rola partii komunistycznej w stosunku do państwa socjalisycznego*, Wydawn. Poznańskie, 1962.

[35] Wniosek ten nasuwa się po przestudiowaniu A. Łopatki: *Rozwój państwa socjalistycznego w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 1964, nr 4.

[36] Pełne uzasadnienie tej tezy przeprowadził Łopatka: *Kierownicza rola partii...*, ss. 22—27.

[37] Zob. A. Łopatka [rec.:] *Przemiany społeczne a system partyjny PRL*, „Prawo i Życie" 22 II 1970.

ludzi pracy do życia państwowego.[38] Realizując funkcje kierownictwa procesami budownictwa socjalistycznego oraz wiązania społeczeństwa z działalnością państwa, partie polityczne pełnią szereg funkcji ubocznych, wtórnych do powyższych podstawowych: 1) integrują wewnętrznie środowiska objęte ich oddziaływaniem; 2) stanowią kanał formowania kierownictwa politycznego i społecznego kraju; 3) stanowią forum konfrontacji poglądów oraz stwarzają możliwość rozładowania nieantagonistycznych różnic stanowisk w sprawach tempa, form i metod budownictwa socjalistycznego oraz różnic interesów poszczególnych środowisk.[39] Wykonywanie tych funkcji o tak niewątpliwie szerokim zakresie rodzi w konsekwencji ściślejszy niż w państwach o ustroju kapitalistycznym związek między partiami politycznymi a państwem jako całością. Skutkiem tego jest wzajemne przenikanie metod i zasad zarówno działania, jak i organizacji, przy czym oddziaływanie partii politycznych na państwo socjalistyczne wydaje się większe i silniejsze niż w kierunku odwrotnym. Najlepszym tego przykładem jest idea centralizmu demokratycznego, przybierająca już postać obowiązującej w ustroju socjalistycznym zasady.[40] Zwłaszcza w pierwszym państwie socjalistycznym Związku Radzieckim, gdzie żywot jej jest najdłuższy, jej przenikanie w stopniowy i fazowy sposób od partii do aparatu państwowego jest uderzające. Można to nazwać „państwową linią rozwoju" idei centralizmu demokratycznego, w odróżnieniu od „partyjnej linii rozwoju", czyli przenikania jej do wszystkich partii komunistycznych, również działających w państwach niesocjalistycznych, gdzie stała się obowiązującą zasadą.[41]

Państwo socjalistyczne, rozwijając się, z czasem przerośnie w samorząd komunistyczny. Nasuwa się więc pytanie, jakie miejsce zajmą i jaką rolę odegrają w tym procesie partie polityczne, a partia marksistowsko-leninowska w szczególności. Stosunkowo najwięcej materiału na ten

---

[38] Z punktu widzenia funkcjonowania mechanizmu demokracji socjalistycznej ujmuje ten problem F. Burłacki: *Rozwój socjalistycznej demokracji na obecnym etapie budownictwo komunistycznego* „Zeszyty Teoretyczno-Polityczne" 1958, nr 9—10 ss. 8, 18—19; a na przykładzie PRL W. Skrzydło: *System partyjny PRL i jego wyraz w ustroju politycznym państwa*, „Państwo i Prawo" 1959, nr 7. Na temat funkcji partii marksistowsko-leninowskiej w strukturze politycznej organizacji państwa socjalistycznego por. S. Zawadzki: *Partia a aparat państwowy*, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, Warszawa 1971, ss. 10—11 (dokument na prawach rękopisu).

[39] Funkcje te podkreśla M. Sadowski: *Socjalistyczne systemy partyjne*, „Studia Socjologiczne" 1969, nr 2(33), ss. 102—103.

[40] Proces przenikania tej idei z partii politycznych do państwa i przeradzania się jej w zasadę ustrojową państwa socjalistycznego, szeroko i przekonywająco dokumentując, przedstawił H. Groszyk: *Centralizm demokratyczny (próba syntezy)*, (maszynopis) Lublin 1959, ss. 100, 148—160.

[41] *Ibid.*, s. 9.

temat dostarczył Program KPZR przedstawiony na XXII Zjeździe jak również opracowania dotyczące go.[42] Na specjalne podkreślenie zasługuje w związku z tym akcent położony w Programie KPZR na potrzbę przemian w samej partii, która będzie kierować procesem budowy komunizmu. Chodzi o to, aby partia sprostała wzrastającym wymaganiom, aby dawała — jak stwierdza Program KPZR — przykład i wzór opracowywania najbardziej udoskonalonych form komunistycznego samorządu społecznego. Jest to niezwykle istotne w świetle jednej z tendencji rozwoju państwowości socjalistycznej, która dopiero zarysowuje się [43], a polega na przekazywaniu funkcji sprawowanych dotychczas przez organy państwowe organizacjom społecznym i organom samorządu społecznego, a przede wszystkim partiom politycznym. Oznacza to perspektywę zmniejszania się ingerencji państwa w życie społeczne i zwężania kręgu zagadnień rozwiązywanych dotychczas przez aparat państwowy. Tendencja ta oznacza jednocześnie wzmocnienie roli partii politycznych i innych organizacji społecznych w mechanizmie demokracji socjalistycznej, a tym samym roli całego społeczeństwa w kierowaniu procesami przekształcania rzeczywistości społecznej. Partia zachowa się więc także w społeczeństwie komunistycznym. Będzie ona kierować działalnością samorządu komunistycznego i koordynować pracę organizacji składających się na ten samorząd. Całokształt doświadczeń krajów budujących socjalizm również potwierdza słuszność tej jednej z najważniejszych tez leninizmu, że w procesie budowy społeczeństwa komunistycznego rola partii powinna wzrastać, a nie zmniejszać się.[44]

Partia, będąc podstawową instytucją polityczną socjalistycznego systemu władzy, jest zarazem doniosłym podmiotem analizy socjologicznej [45], z której również wynika długowieczność stronnictw politycznych. W każdej bowiem grupie społecznej, jaką jest też partia, występuje

---

[42] S. Rozmaryn: *O programie dalszego rozwoju państwowości socjalistycznej w ZSRR*, „Nowe Drogi" 1961, nr 10(149); L. Łustacz: *Państwo socjalistyczne w świetle Projektu Programu KPZR*, „Prawo i Życie" 1961, nr 21; S. Zawadzki: *Perspektywy rozwoju państwowości socjalistycznej*, [w:] *Z cyklu: Problemy XXII Zjazdu KPZR*, Warszawa 1962, oraz tego samego autora: *Perspektywy państwowości socjalistycznej*, „Państwo i Prawo" 1961, nr 11, ss. 678—703.

[43] Szerzej na ten temat Zawadzki: *Perspektywy rozwoju...*, ss. 27—31, oraz tegoż autora: *Rozwój demokracji socjalistycznej jako obiektywna konieczność*, „Państwo i Prawo" 1971, nr 3—4, ss. 458—459.

[44] Zob. G. Obiczkin: *Lenin a partia*, „Problemy Pokoju i Socjalizmu" 1960, nr 5, s. 32.

[45] Przykładem tego jest opracowanie Wesołowskiego i Wiatra: *op. cit.*, *passim;* M. Sadowskiego: *Przemiany społeczne a system partyjny PRL*, Warszawa 1969; Z. i F. Grossów: *Socjologia partii politycznej*, Kraków 1946 (które jako całość nie posiada zbyt wielkich wartości naukowych, jednakże zawiera kilka interesująco przedstawionych z tej dziedziny problemów).

dążenie do kontynuacji swego istnienia. W zależności od konkretnego zbiegu okoliczności dążenie to może mieć tendencję defensywną bądź też ofensywną. W każdej z grup społecznych istnieje specyficzny mechanizm działań ustalonych historycznie czy tradycyjnie, sprzyjający podtrzymywaniu dążeń do samozachowania grupy.[46]

Jeśli zbadamy przepisy konstytucyjne współczesnych państw socjalistycznych z punktu widzenia rejestracji w nich faktu istnienia partii politycznych, a partii marksistowsko-leninowskiej i jej kierowniczej roli w stosunku do państwa w szczególności, to stwierdzimy występowanie kilku w tym względzie rozwiązań.[47] Pierwsze z nich charakteryzuje się zupełnym pominięciem faktu istnienia jakichkolwiek stronnictw w państwie. Drugie, choć wiele miejsca poświęca partiom politycznym w ogóle i ich roli w działalności aparatu państwowego, milczeniem pomija kwestię kierowniczej roli partii klasy robotniczej. Trzecie zaś polega na rejestracji w tekstach konstytucji faktu istnienia partii marksistowsko-leninowskiej, jednakże nie precyzuje jej kierowniczej roli. Czwarte wreszcie sprowadza się do odnotowania *expressis verbis* w konstytucji zasady kierowniczej roli partii marksistowsko-leninowskiej. Nie wydaje się jednak uzasadnione przywiązywanie zbyt wielkiej wagi do faktu rejestracji kierowniczej roli partii w konstytucji z wielu względów [48], a między innymi i z tych, że przewodnictwo klasy robotniczej, oparte na autorytecie i sile jej ideologii, nie wymaga prawnego uprzywilejowania tej klasy [49]. Prawna forma ustroju przestała więc świadczyć o jego charakterze, a przynajmniej przestała być czynnikiem jedynie decydującym o nim. Znacznie od niej ważniejsza okazała się faktyczna rola partii, ich liczba, ich wewnętrzna struktura.[50] Dlatego też prawnik, który chciałby oceniać poszczególne ustroje polityczne wyłącznie na podstawie tekstów konstytucji, nie zapoznając się z rzeczywistą rolą partii politycznych, mógłby wyrobić sobie o nich zupełnie fałszywe pojęcie. Przeciwnie zaś socjolog, który zbadawszy dokładnie rolę partii, zaniedbałby poznania konstytucyjnego, ukształtuje sobie wtedy obraz ustroju politycznego, być może niekompletny, ale prawdziwy.[51]

---

[46] Zob. na ten temat Sz. Chodak: *Uwagi o klasyfikacji współczesnych partii politycznych Europy Zachodniej* „Studia Socjologiczno-Polityczne" 1959, nr 2, s. 76.

[47] Szeroko i szczegółowo kwestię tę omawiają: Skrzydło: *Podstawowe zasady...*, ss. 115—117 oraz Łopatka: *Kierownicza rola partii...*, ss. 107—113.

[48] Zagadnieniem tym szerzej zajmuje się Łopatka: *op. cit.*, ss. 111—113.

[49] Pogląd ten reprezentuje K. Biskupski: *Zagadnienia władzy ludu w państwie typu socjalistycznego*, „Zeszyty Naukowe Głównej Służby Zagranicznej" 1955, z. 1, s. 70.

[50] Zob. na ten temat I. Grajewska: *Partie masowe a system przedstawicielski*, „Zeszyty Naukowe UŁ, Nauki Humanistyczno-Społeczne" 1963, z. 31, s. 3.

[51] Por. Duverger: *op. cit.*, s. 388.

Każdy bowiem system polityczny posiada swoje instytucje konstytutywne, to znaczy takie, których funkcjonowanie określa kierunek działania systemu jako całości, które są tego systemu częścią najistotniejszą i najbardziej swoistą.[52] Poszukując owych konstytutywnych instytucji systemu politycznego, nie można ograniczyć się do struktury formalno-prawnej władzy państwowej ani też utożsamiać instytucji konstytutywnych systemu z najwyższymi organami władzy państwowej, gdyż te dwa pojęcia nie zawsze muszą się ze sobą pokrywać. Poprzez badanie rzeczywistego funkcjonowania systemu należy szukać tych elementów, których rola jest szczególnie wielka i które określają całą strukturę władzy w ramach danego systemu. We współczesnych warunkach instytucją taką jest system partyjny.

РЕЗЮМЕ

Политические партии в современном государстве стали центральным субъектом политики и основным предметом исследований политических наук и наук о современном государстве. Партии, как общественная структура, возникли только в капиталистическом обществе, когда народ получил более широкие возможности участвовать в политической и общественной жизни. Однако специфика соотношений между государством и политическими партиями в капиталистической системе, в слаборазвитых государствах и в социалистических странах не позволяет сделать соответствующих обобщений, которые можно было бы применить ко всем политическим системам. В связи с этим отношения между государством и политическими партиями рассматриваются отдельно для каждой системы.

При разборе роли политических партий в капиталистическом государстве автор обращает внимание на их наиболее важные функции по отношению к государству и обществу. Кроме того автор подчеркивает, что существование и деятельность политических партий все чаще документируется в конституции и других юридических документах.

В зависимости от условий основные функции политических партий могут быть разные. Это обусловлено исторической и культурной традицией, жизненным уровнем и развитием просвещения. Примером могут служить партии и партийные системы в странах Африки, некоторых странах Азии и Южной Америки.

Особенную роль по отношению к государству исполняют партии при социалистическом строе. По мнению автора, их значение будет постянно увеличиваться. Политические партии и общественные орга-

---

[52] Na przykładzie instytucji politycznych PRL uwypuklają ten problem Wesołowski i Wiatr: *op. cit.*, s. 184.

низации будут решающим фактором при переходе социалистического государства на коммунистическое самоуправление. Поэтому проблематика соотношения политических партий с социалистическим государством имеет большое значение для определения направления развития социалистического государства и его перспектив.

RÉSUMÉ

Les partis politiques dans l'État contemporain sont devenus le sujet central de la politique et un des objets principaux auxquels s'intéressent les sciences politiques et la science de l'État contemporain. Ils forment une structure sociale créée et évoluant en tant que produit d'une société capitaliste, car seulement dans ce régime la participation de la population dans la vie politique et sociale est devenue possible. Cependant le caractère spécifique des relations entre l'État et les partis politiques dans les États capitalistes, dans ceux du Tiers-Monde et dans les pays socialistes, est si diversifié qu'il rend impossible la construction de justes et motivées généralisations dans cette matière, opportunes simultanément pour tous les systèmes politiques sus-mentionnés; ce fait nous oblige à la présentation à part de ce problème. Vu tout cela, les considérations de cet article ont été concentrées successivement sur les relations entre l'État et les partis politiques d'abord dans le régime capitaliste, ensuite dans les pays du Tiers-Monde et, enfin, dans les pays socialistes.

Traitant du rôle de partis politiques dans le régime capitaliste, on souligne leurs fonctions les plus essentielles remplies par eux par rapport aussi bien à l'État qu'à la société. Un problème assez important dont on parle dans cet article est aussi le fait, toujours loin d'universalité, bien que de plus en plus fréquent, de la motivation de l'activité et de l'existence des partis politiques dans les constitutions et les autres actes juridiques.

Les partis politiques peuvent remplir encore d'autres fonctions que celles qu'ils ont dans le système capitaliste, ou bien d'autres fonctions peuvent être les plus importantes pour eux. Cela résulte du caractère spécifique de ces institutions dans diverses régions du monde, étant la conséquence des traditions historiques et de culture, ou bien d'un niveau de vie et d'instruction inférieur au moyen. Les partis et les systèmes de parti des pays d'Afrique, ceux de certains pays d'Asie et d'Amérique Latine sont l'expression d'une telle situation.

Dans le système socialiste, les partis politiques ont une importance spécifique dans leur rapport à l'État. Cela est motivé par plusieurs facteurs permettant de supposer que le rôle des partis politiques dans ce type d'État va toujours augmenter; ils seront donc, avec les organisations

sociales — à ce qui nous semble — le chaînon des transformations du système d'État en une autonomie communiste. C'est pourquoi les problèmes relatifs aux partis politiques ont une importance essentielle pour l'ensemble des problèmes de recherche du mécanisme de l'État socialiste, et — par cela — pour les directions et les perspectives de son développement.

Papier druk. sat. III kl. 80 g Format B5 (70×100) Stron druku: 18
Annales UMCS 1971 Drukarnia Uniwersytecka w Lublinie Zam. nr 225/72 z dn. 3 VI 72
Nakad: 600+100 egz. — G-5 Maszynopis otrzymano 3 VI 1972 r. Druk ukończ.: I 1973 r.